

УДК 392.51:130.2

**О. О. Кухаренко,
А. В. Кухаренко**

САКРАЛЬНЕ Й ПРОФАННЕ В УКРАЇНСЬКІЙ ВЕСІЛЬНІЙ ОБРЯДОВОСТІ: ВХІД ДО ОБРЯДУ Й ВИХІД ІЗ НЬОГО

Дослідження ставить на меті визначення моментів сакралізації під час входження до обряду, профанізації чи десакралізації – при виході з нього, а також установа рівня сакрального при здійсненні переходів і набуття нових соціальних статусів головними дійовими особами весільних ритуалів. Згідно з отриманими результатами початком відкриття джерела сакралізації слід уважати прихід сватів до помешкання батьків дівки, подання дівкою рушників і хустки є моментом повного відкриття доступу для потойбічного, після акту дефлорації й надання доказу цнотливості джерело сакралізації починає перекриватися, а по завершенні епізоду пошанування чи зневаги гостями батьків молодой дружини відбувається остаточне перекриття доступу сакрального й ліквідація джерела сакралізації.

Ключові слова: родинні обряди, українське весілля, структурні дослідження, сакральне й профанне, реальність і потойбіччя.

DOI 10.34079/2226-2849-2019-9-17-39-45

Питання сакралізації реальності під час проведення весільних обрядів є надзвичайно важливим, оскільки саме рівнем сакрального характеризується той чи інший момент ритуальної дії. Основне завдання всього великого циклу обрядів полягає в переході головних персонажів до нових соціальних статусів, виконати який можливо лише завдяки необхідному рівневі сакралізації. Джерело сакрального знаходиться в потойбіччі й доступ його до реальності здійснюється в результаті певних обрядових дій, завдяки яким стає можливою й відбувається взаємодія двох світів.

До української весільної обрядовості у своїх дослідженнях зверталися В. Балушок, О. Боряк, І. Ігнатенко, Г. Кабакова, О. Кісь, С. Лащенко, М. Маєрчик. Структурні методи дослідження обрядів використовували А. Байбурін, О. Гура, К. Леві-Строс, В. Пропп, В. Топоров. Ця стаття є своєрідним продовженням публікацій одного з авторів, присвячених побудові структури циклу весільних обрядів [5, с. 5–18] та її дослідженню [4, с. 82–87].

Метою статті є визначення моментів сакралізації під час входження до обряду, профанізації чи десакралізації – при виході з нього, а також установа рівня сакрального при здійсненні переходів і набуття нових соціальних статусів головними дійовими особами весільних обрядів.

Побудована структура великого весільного циклу обрядів дозволяє встановити рівень розвитку дії від зачину (чи зав'язки) до кульмінації й завершення (або розв'язки). Оскільки епізоди зав'язок і розв'язок при створенні структури не були визначені й сформульовані, бо це не відповідає завданням дослідження й не мало жодних перспектив для нього, тому можна говорити лише про початок і завершення кожного конкретного обряду з названого циклу. При цьому, звичайно, слід розуміти, що за законами драматургії на початку дія зароджуються, далі – розвивається, досягає найвищої точки в кульмінаційному епізоді, після чого відбувається узгодження протидій антиномних сил, ліквідація протиріч і настає завершення обряду.

За аналогічною схемою, як і розвиток дії, відбувається процес сакралізації, який є

притаманним саме обрядовим дійствам. У процесі сакралізації буденні чи профанні речі перетворюються на надзвичайні предмети поклоніння й пошанування. Але сакралізація не обмежується лише речами чи предметами, оскільки під час дослідження вже було доведено, що процес сакралізації також впливає на учасників ритуальних дій, на місця проведення й території, котрі знаходяться в зоні здійснення обрядів.

Термін «сакралізація» має величезну кількість значень у залежності від тих галузей діяльності чи наукових знань, де він використовується. Поняття сакрального й сакралізації свого часу стали предметами розгляду Е. Дюркеймом і А. Геннепом; однак, якщо перший під дихотомією чи антиномією «сакральне – профанне» розумів відповідність соціального й індивідуального, то для Геннепа сакральне являло альтернативне поняття: в ієрархії, в залежності від становища, об'єкт опиняється сакральним чи профанним для інших об'єктів; так виникає «коло обертання» чи «повний оберт» за термінологією вченого [2, с. 16–17].

Для цього дослідження, як і для культурології в цілому, під сакралізацією слід розуміти перетворення буденного на священне, надприродне наділення об'єктів зовнішнього світу (предметів, речей, людей, явищ) сакральним змістом [1, с. 407], підпорядкування дій релігійним і магічним законам, властивим міфологічному мисленню [6, с. 152]. Сакральне також є часткою опозиції й співвідноситься з іншою своєю антиномією – профанним, реальним, буденним.

Як саме впливає сакралізація на буденне, як відбувається процес цього впливу, а найголовніше, як цей процес сприймали його учасники на різних етапах розвитку людства, – наразі достеменно невідомо. Часто в таких випадках дослідники використовують пояснення, згідно з якими досягнення визначеної цілі здійснюється надприродним шляхом у результаті певних символічних дій. Зрозуміло, що йдеться про використання магії та магічний вплив для виконання того чи іншого завдання, що ставиться перед обрядом. Щоб пояснити, як функціонує магічний процес, Д. Фрезер свого часу вдавався до паралелі, де імітацію дії поєднував з досягненням певної мети. Мається на увазі, для того, щоб отримати результат, слід його зімітувати; таку магію дослідник називав «гомеопатичною» [8, с. 19], а Є. Кагаров максимально наближене до неї поняття, також магічне, іменував «симільністю» [3, с. 155].

Цілком імовірно, що в різні часи людські уявлення про процес впливу надприродних сил, щодо учасників цього процесу й їхніх функцій різнилися. Тому немає сенсу зупинятися на вказаному питанні й гадати над процесуальними моментами. Достатньо вказати, що результатом потойбічних впливів під час обрядових дій є певні завдання, зокрема досягнення необхідного рівня сакралізації та переведення головних дійових осіб до нових соціальних статусів.

Найголовнішим з точки зору сакралізації є поділ структури на етапи, а саме перехід до сакральних статусів нареченого й нареченої під час заручин, зміна статусів на такі ж сакральні – молодого й молодої – в результаті обряду вінчання, та перехід до профанних статусів чоловіка й жінки при проведенні комори. Розглянемо кожен із названих переходів. Перший етап містить профанні статуси осіб (парубок – дівка), котрі вже твердо вирішили побратися чи, в усякому разі, не проти були б це зробити. Виникли ці статуси задовго до початку обрядового весільного циклу, тоді, коли, при досягненні певного віку, юнак був прийнятий до парубоцької молодіжної громади, а дівчина – до дівоцької. На цих самих позиціях вони здійснюють вхід до обряду, а щоб досягти нових статусів і здійснити перехід до наступного етапу, парубок і дівка мають пройти через обрядові дії прологу, сватання й обряду заручин до епізоду подання рушників і пов'язування хустки. Йдеться про 14 епізодів, які складають обрядовий проміжок від самого початку циклу до моменту переходу. Виникає слушне питання: в

якому саме епізоді відбувається вхід до обряду головних дійових осіб, де достеменно здійснюється відкриття для впливу на профанне оточення потойбічного й коли починається процес сакралізації?

Відомо, що показниками наявності сакралізації та її рівня є стягування учасників до місця проведення обрядів, розширення хронотопу та здійснення переходів до нових статусів. В епізоді прологу, де мати чи інший представник парубка йде до батьків дівки, відбувається розширення хронотопу: до помешкання парубка додається обійстя дівки та дорога від одного до іншого; а також стягуються нові учасники – дівка, її батьки, інші члени родини.

Відомо також, що всі значні події відбуваються в кульмінації обрядів. Більш того, сенс всього обряду, зосереджений, як правило, в кульмінаційному епізоді розкладеного на події сюжету, що відображає мету його проведення, пов'язану з сакралізацією реальності шляхом впливу потойбічного. А це змушує наш пошук до двох кульмінацій у обрядах прологу й сватання. Тому можливим початком входження до обряду можна було б вважати або досягнення згоди в перемовинах двох таборів у пролозі, або надання згоди на заручини під час сватання.

Зрозуміло, що без досягнення в пролозі згоди сватання, як обряд, не може відбутися взагалі; але згода на заручини під час сватання є куди важливішою за попередні перемовини представників парубка й дівки. Отже, у відповіді на поставлене питання слід схилитися до кульмінації другого обряду. Але ж, враховуючи розвиток дії, це природньо, коли від кульмінації одного обряду до другого, а від другого до третього й т. д. рівень цього розвитку буде зростати все більше й більше, аж до кульмінації всього великого циклу обрядів, тобто до кульмінаційного епізоду комори. Та й чи завжди розвиток дії є точним і аналогічним повторенням до рівня сакралізації в указаних обрядах?

Виявляється, що ні. І найвагоміший доказ цьому можна знайти в обрядах післявесільного циклу, коли доступ до сакралізації вже остаточно закритий, а розвиток дії в приданках, переймі й перезві продовжує диктувати її зростання від початку до кульмінації. Це – перший момент, на який слід звернути увагу перед визначенням імовірного місця входження до обряду.

Другим моментом має стати закономірність, про яку згадувалося в пункті, присвяченому встановленню характеру дії в кожному з епізодів. Тоді було визначено, що за своєю сутністю є цілком логічним, коли обряд починається приходом його учасників до місця проведення, продовжується здійсненням обрядових дій і закінчується поверненням до місць постійного перебування. Але ускладнення цієї простої структури відбувається завдяки тому, що місцем ритуальних дій здебільшого є місце постійного перебування головних учасників обрядів; також місцям обрядів притаманно змінюватися, а сакральному центру – переміщатися. У процесі дослідження доводиться стикатися з такою ситуацією, коли певні учасники чи групи учасників приходять до місця здійснення обряду не на його початку, а підтягуються на одному з наступних епізодів розвитку дії. Приміром, під час обряду торочин наречений з друзями з'являється в помешканні нареченої (місце проведення обряду й сакральний центр) лише в кульмінації ритуальної дії, вірніше, кульмінація обряду настає тільки з приходом нареченого зі свитою двійників.

На пересуванні персонажів під час проведення обряду сватання слід зупинитися детальніше. На початку обряду парубок йде до потенційних сватів із проханням засватати за нього дівку й повертається додому, потім свати приходять до парубка, звідти йдуть до помешкання дівки й лише тут відбувається головна частина обряду та визначається наявність у цьому місці сакрального центру. Схематично пересування з

остаточною появою учасників на місці проведення обряду можна означити наступним чином: А – Са – А (парубок), Са – А – В (свати), де А – помешкання парубка, В – хата батьків дівки, Са – житла сватів. Виявляється, що шлях до місця проведення обряду із запрошеннями, погодженнями й виконанням ритуальних дій є достатньо довгим і складним.

Зазначені два моменти, а також третій, який примушує сумніватися, що сакралізація може початися в пролозі циклу, де обрядова дія ще тільки зароджується; примушує погодитися до того, що відкриття доступу до потойбіччя для сакралізації обрядової дії починається в епізоді приходу сватів до батьків дівки. Далі з кожним наступним епізодом це відкриття збільшується, а вплив потойбічного поширюється: свати приходять – свати здійснюють традиційний ритуал – отримують згоду дівки й батьків на заручини. Рівень сакралізації зростає, але найвищого свого ступеня, необхідного для першого переходу він досягає тільки в кульмінації заручин. З цього можемо зробити висновок, що відкриття доступу до потойбіччя з метою сакралізації відбувається з приходу сватів до помешкання батьків дівки та утворення сакрального центру в місці обряду й продовжується до кульмінаційного епізоду заручин, коли вже можна констатувати, що доступ відчинений повністю. Таким чином, відкриття доступу до потойбіччя здійснюється протягом восьми епізодів, п'ять з яких належать сватанню й три – заручинам.

Що ж стосується входу дійових осіб до обрядової дії, то він у кожного з них свій і знаходиться в чітко визначеному місці того чи іншого обряду. Вхід парубка починається тоді, коли він іде до односельців із хлібом і просить засватати за себе дівку. Коли хліб забирає один з односельців, це означає, що він погоджується, а паралельно односелець стає сватом і здійснює свій власний вхід до обряду. Свати приходять до батьків дівки й, починаючи традиційний обряд, втягують до нього як батьків, так і саму дівку. Після отримання згоди на заручини запрошуються сусіди «на першу чарку» й, коли ті приходять до сакрального центру, який знаходиться в помешканні дівки, вони також здійснюють вхід до обряду. Так само в наступних обрядах відбувається втягування до ритуальної дії друзів і дружок, музикантів і коровайниць, гостей, священика й церковного причта. Кожен персонаж чи група персонажів вхід до обряду здійснюють у різні моменти обрядової дії, а вихід відбувається одночасно для всіх без виключення дійових осіб.

Таким чином, чітко окреслюється момент входу до обряду й виходу з нього після того, як відбувся перехід з одного соціального стану до іншого. Необхідно ще раз зазначити, що обряди переходу стосуються не лише головних дійових осіб, а й усіх персонажів, які беруть участь в обрядових діях. Так односельці, втягуючись до дії, перетворюються на сватів і гостей, що належать чітко визначеним групам; представники загальної молодіжної громади з парубків і дівок – на друзів нареченого (молодого) й дружок нареченої (молодої). Але останній перехід, що відбувається під час обряду комори, знову повертає всіх до первинних соціальних статусів.

Саме в указаному епізоді комори починається закриття входу до потойбічного, а відповідно й згортання сакралізації. Але закриття, так само, як і відкриття, не здійснюється одномоментно; тому цей процес також затягується на кілька епізодів: гості йдуть до батьків молодої дружини, вшановують стіл як сакральну річ, приймають частування від батьків, після чого демонструють захоплення чи зневагу, залежно від того, «чесною» чи ні виявилася їхня дочка. При цьому останній епізод може затягнутися на достатньо тривалий час. Таким чином, є можливість визначити чотири вказані епізоди обряду комори, під час яких здійснюється закриття входу до потойбіччя.

У зв'язку з зазначеним виникає слушне питання: якщо обряди малого весільного циклу припиняють доступ до джерела сакралізації, що в такому випадку продовжує забезпечувати освячення обрядів післявесільного циклу? Щодо цього маємо єдиний варіант – сакралізація післявесільної дії здійснюється за залишковим принципом, оскільки в результаті останнього переходу й зміни статусів сакральне шугає й снує в повітрі, навіть після того, як остаточно ліквідовано центр сакралізації. Саме цю енергію сакрального використовують учасники обрядів приданок, перейми й перезви.

Сакралізація, позбавлена джерела живлення, за природою своєю дуже швидко втрачає рівень, випаровується з об'єктів оточуючого середовища, вивітрується й зникає (використовуємо ці терміни, тому що вони найбільше відповідають природі процесу десакралізації). Десакралізація або профанізація максимально подібні до того процесу, який Микита Толстой називав деритуалізацією чи деміфологізацією: «Момент ритуальності, сакральності надається цілеспрямованістю (теологічністю) мовної, предметної й акціональної маніфестації й регламентацією часу, місця й дійових осіб обряду» [7, с. 67]. У великому весільному циклі обрядів профанізація починається з моменту припинення доступу до джерела сакрального й перекриття входу до потойбіччя.

Для демонстрації того, як відбувається процес десакралізації достатньо навести приклад зі столом під час обряду комори, коли гості під керівництвом дружка, вірніше вже – колишнього дружка, приходять до обійстя батьків молоді дружини. Перше, що вони здійснюють, – це тричі обходять навколо столу; отже стіл вшановується, як священна й сакральна річ. Натомість в обряді перейми, що належить до післявесільних обрядів, стіл використовується лише як звичайна перепона, що ставиться посеред дороги, щоб отримати викуп від чоловіка. А ще – за основним його призначенням, як звичайний стіл, за яким споживають страви й напої; це відбувається після того, коли чоловік поставить на стіл (!) могорич і закуску. А оскільки викуп міг здійснюватися й грошима, то після такого викупу звичні функції столу за непотрібністю, звичайно ж, не використовувалися.

Після проведеного дослідження можна зробити висновок, що до структури великого циклу весільних обрядів слід внести такі покажчики: прихід сватів до помешкання батьків дівки – початок відкриття джерела сакралізації, подання дівкою рушників і хустки – вхід для доступу сакрального відчинено повністю й здійснення першого переходу до обрядових статусів; після акту дефлорації й надання доказу цнотливості – відбувається останній перехід уже до профанних статусів, а джерело сакралізації починає перекиватися, епізод пошанування чи зневаги батьків молоді дружини гостями – остаточно перекриття доступу сакрального й ліквідація джерела сакралізації.

Список використаної літератури

1. Бартми́нский Е. О. ритуальной функции повтора в фольклоре: к вопросу о поэтике сакрального // Бартми́нский Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике / Е. Барми́нский; сост. и отв. ред. С. М. Толстая. – Москва : Индрик, 2005. – С. 405–417 ; Bartminskiy Ye. O. ritualnoy funktsii povtora v folklore: k voprosu o poetike sakralnogo // Bartminskiy Ye. Yazykovoy obraz mira: ocherki po etnolingvistike / Ye. Barminskiy; sost. i отв. red. S. M. Tolstaya. – Moskva : Indrik, 2005. – S. 405–417.

2. Геннеп А. ван. Обряды перехода. Систематическое изучение обрядов / А. ван Геннеп; пер. с франц. Ю. В. Ивановой, Л. В. Покровской. – Москва : Восточ. лит-ра РАН, 1999. – 198 с. ; Gennep A. van. Obryady perekhoda. Sistematicheskoe izuchenie obryadov / A. van Gennep; per. s frants. Yu. V. Ivanovoy, L. V. Pokrovskoy. – Moskva : Vostoch. lit-ra RAN, 1999. - 198 s. ;

3. Кагаров Е. Г. Состав и происхождение свадебной обрядности / Е. Кагаров // Сборник Музея антропологии и этнографии. – 1929. – Т. 8. – С. 152–193 ; Kagarov Ye. G. Sostav i proiskhozhdenie svadebnoy obryadnosti / Ye. Kagarov // Sbornik Muzeya antropologii i etnografii. – 1929. – Т. 8. – С. 152–193.

4. Кухаренко О. О. Дослідження національної обрядовості за допомогою структури весільного циклу / О. О. Кухаренко // Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку : Культурологія. – 2016. – Вип. 23. – С. 82–87 ; Kukharenko O. O. Doslidzhennia natsionalnoi obriadovosti za dopomohoiu struktury vesilnoho tsykladu / O. O. Kukharenko // Ukrainska kultura : mynule, suchasne, shliakhy rozvytku : Kulturolohiia. – 2016. – Вур. 23. – С. 82–87.

5. Кухаренко О. О. Побудова структури української весільної обрядовості / О. О. Кухаренко // Парадигма пізнання: гуманітарні питання. – 2016. – № 7. – С. 5–18 ; Kukharenko O. O. Pobudova struktury ukrainskoi vesilnoi obriadovosti / O. O. Kukharenko // Paradyhma piznannia: humanitarni pytannia. – 2016. – № 7. – С. 5–18.

6. Пивоваров Д. В. Культура и религия: сакрализация базовых идеалов : моногр. / Д. В. Пивоваров. – Москва ; Екатеринбург : Юрайт, 2017.– 248 с. ; Pivovarov D. V. Kultura i religiya: sakralizatsiya bazovykh idealov : monogr. / D. V. Pivovarov. – Moskva ; Yekaterinburg : Yurayt, 2017.– 248 s.

7. Толстой Н. И. Язык и народная культура : Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Н. И. Толстой. – Москва : Индрик, 1995. – 512 с. ; Tolstoy N. I. Yazyk i narodnaya kultura : Ocherki po slavyanskoey mifologii i etnolingvistike / N. I. Tolstoy. – Moskva : Indrik, 1995. – 512 s.

8. Фрэзер Д. Д. Золотая ветвь: Исследование магии и религии / Д. Д. Фрэзер. – 2-е изд. – Москва : Политиздат, 1986. – 703 с. ; Frezer D. D. Zolotaya vetv: Issledovanie magii i religii / D. D. Frezer. – 2-e izd. – Moskva : Politizdat, 1986. – 703 s.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2019

O. Kukharenko,
A. Kukharenko

SACRAL AND PROFANE IN THE UKRAINIAN WEDDING RITUALISM: ENTRY AND EXIT FROM THE RITE

The issue of the sacralization of reality during wedding ceremonies is extremely important, as the very level of sacral characterizes one or another moment of ritual action.

The main task of the whole large cycle of rituals lies in the transition of the main characters to new social statuses, which can only be achieved through the necessary level of sacralization. The source of sacral is in the other world and its access to reality is carried out as a result of certain ritual actions, due to which it becomes possible and the interaction of two worlds takes place.

For studying, the structural and functional method is used, which involves the construction of a large cycle of wedding ceremonial cycles, which opens up a broad perspective for further research. On the grounds of the proposed by the author separation of the rites of a traditional Ukrainian wedding cycle a slender structure is built that allows studying archetypes and names-functions, reflections and repetitions, characters' metamorphoses and changes of sacred chronotopes. A large ceremonial cycle is decomposed into four small cycles that reflect transition of dramatis personae to totally new level. Small cycles, in their turn, are divided into separate rites and episodes which are events of ritual act.

The research aims to determine the moments of sacralization during entry into the rite, profaning or desacralization – when the exit from it, as well as the establishment of the level of sacral in the implementation of transitions and the acquisition of new social status by the main characters of wedding rituals.

According to the results obtained, the beginning of opening the source of sacralization should be considered the arrival of the marriage brokers to the parents of the girl, the presentation by the girl towels and kerchief is a moment of providing access for the extramundane, after the act of defloration and the provision of evidence of chastity, the source of sacralization begins to overlap, and after the episode of showing respect or neglect by the guests to the parents of the young wife, a final blocking of the access of sacral and the elimination of the source of sacralization.

Key words: family rites, Ukrainian wedding, structural research, sacral and profane, reality and the other world.

УДК 021.4:004.77

**О. С. Манякіна,
М. А. Дьячкова**

ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті визначено, що с розвитком новітніх інформаційних технології інтернет-комунікації є одним із перспективних шляхів позиціонування бібліотек як інформаційно-культурного та освітнього центру. Проаналізовано ефективність інтернет-комунікації на прикладі п'яти наукових бібліотек закладів вищої освіти України, які були обрані для дослідження за регіональним принципом. Зазначено, що основним каналом комунікації між бібліотекою та користувачем в електронному режимі є веб-сайт. Окреслено, що поряд з офіційними веб-сторінками в мережі Інтернет співробітниками наукових бібліотек для інформування користувачів активно застосовуються сторінки в соціальних мережах та інтернет-блог. Такий вид комунікаційного каналу дозволяє встановити неформальний контакт з користувачами.

Ключові слова: наукова бібліотека, заклади вищої освіти, інтернет-комунікації, веб-ресурси, соціальні мережі.

DOI 10.34079/2226-2849-2019-9-17-45-52

В суспільстві основою комунікативної діяльності є обмін інформацією. Інформація, що циркулює між певними суб'єктами, є важливим ресурсом для їх розвитку. Інформаційні потреби людства здавна задовольняють освітні заклади та їх бібліотечні підрозділи, оскільки саме в них зберігаються основні документальні масиви, що відображають розвиток суспільства. Бібліотеки закладів вищої освіти (далі – ЗВО) є інформаційними центрами для студентів та викладачів, важливими джерелами наукових, культурних та соціальних досліджень усіх сфер життєдіяльності суспільства.

Задоволення інформаційних потреб користувачів бібліотеки здійснюється завдяки комунікаційному процесу. Користувач звертається до бібліотеки з проханням надати йому певну інформацію з того чи іншого питання, бібліотека за отриманим запитом шукає, опрацьовує та надає відповідну інформацію користувачу. Тобто здійснюється